

De toren van Nunspeet

door Eric de Graaf

Van oudsher zijn in ons land torens van belang geweest als verdedigingstorens bij muren en wachttorens. Ook zullen eeuwenlang reizigers zich op torens hebben georiënteerd om hun weg te vinden.

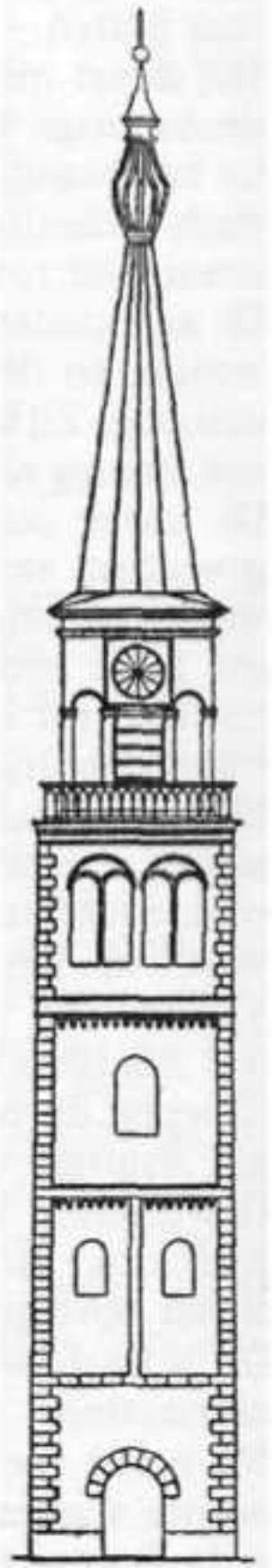
Kerken hadden aanvankelijk geen torens maar later gingen deze ook meedoen met de torenbouw. Het omhoog reiken van de architectuur van de kerk, in de vorm van bogen, wellicht als vingerwijzing naar de hemel, kon ook in de bouw van een toren prachtig gerealiseerd worden.

Macht en vroomheid zullen bij de bisschop van Utrecht een rol gespeeld hebben, toen hij in 1382 in het midden van de stad een kerk en een toren liet bouwen, de beroemde Dom. Vanaf deze Dom, 112 meter hoog, moest hij tot de grenzen van zijn bisdom kunnen kijken. Een toren gaf betekenis, status, aan de plaats waar je woonde. De welvaart van de bewoners kon je eraan afmeten.

Bovendien had een kerktoren een uurwerk en klokken. Het luiden van de klokken bepaalde de dagindeling van de dorp- en stadsbewoners: de aanvangstijd van het werk, het tijdstip om te gaan schaften en wanneer je naar de kerk ging bijvoorbeeld. Bij rampen en overstromingen vertelden de klokken dat er iets bijzonders aan de hand was. Zo speelde ook de Nunspeetse toren vroeger in het dorpsleven een belangrijke rol en de Nunspeters waren dan ook gehecht aan de toren die generaties lang het gezicht van het dorp bepaalde.

De met de hand gevormde kloostermoppen hadden een afmeting van 30 x 15 x 7,5 cm.

Vermoedelijke vorm van de toren voor de brand van 1855.

Het was zelfs zo dat na de beruchte brand van 1855, toen het gemeentebestuur de toren wilde afbreken, de bevolking hiertegen bezwaar maakte: de toren moest blijven en de toren is gebleven. Waarschijnlijk is de toren het oudste bouwwerk in Nunspeet.

Aan de stenen, groot, handgevormd en gebakken door de zogenaamde "tichgellaars", is te zien dat de toren er al eeuwenlang staat. De afmetingen van deze stenen, de kloostermoppen, zijn 30 x 15 x 7,5 cm. Omstreeks 1200 ging men in ons land de kunst van het bakken ervan, met behulp van klei uit de omgeving, beheersen. Voor die tijd waren de kerken van hout gemaakt

of van tufsteen uit de Eifel in Duitsland. De bezwaren van deze materialen waren duidelijk: hout was brandgevaarlijk en tufsteen was duur door de hoge transportkosten. De grote kloostermoppen waren goed van kwaliteit en minder prijzig en zo is de eerste stenen kerk in Nunspeet, waarschijnlijk in deze periode, van dit product gemaakt. De toren is later bijgebouwd.

Detail muur NH Kerk aan de Dorpsstraat te Nunspeet opgetrokken uit handgevormde kloostermoppen.

Voor de toren zijn heel wat stenen gebruikt: de muren bij de grond hebben een

dikte van 130 cm en ter hoogte van de nok van de kerk zijn ze 80 cm.

De rondboogopeningen in de muren van de toren zijn laag en in verhouding breed: kenmerkend voor de Romaanse bouwstijl. Vroeger is er een doorgang onder de toren geweest die van noord (Whemezijde) naar zuid (Dorpsstraatzijde) liep. Aan de kant van de Wheme is dit nog te zien. De huidige toegang aan de westkant is later gemaakt, zo ook de doorgang naar de kerk.

Rondom 1540 heeft men de kerk met de toren uitgebreid en verfraaid. Op de eerste drie geledingen van de toren, dus met Romaanse bogen, is een vierde gebouwd, in Gotische bouwstijl. Hierin waren hogere spitsbogen opgenomen. Op het geheel werd een ranke spits aangebracht waardoor de hoogte van de toren waarschijnlijk ongeveer veertig meter geweest is. Er was een uurwerk met twee klokken; volgens overlevering zouden deze klokken hier ter plaatse, op de Klokkenberg, zijn gegoten.

Toen dan ook op 6 juni 1855 door een vonk uit de keuken van "De Roskam" een rieten kap vlam vatte en het vuur in een paar uur tijd de Dorpsstraat met kerk en toren in een ruïne veranderde, was dit een zware slag voor de Nunspeetse bevolking, achtendertig gezinnen hadden geen woning meer.

Brand was een groot gevaar voor dorpen en steden. In de tijd dat huizen meestal van hout gebouwd werden en vaak met open vuren werd gestookt is dit goed voor te stellen. Dit blijkt ook uit het "Reglement of Ordonnantie bij het ontstaan van Brand in het Schoutambt Ermelo van 1818". Nunspeet behoorde tot dit schoutambt.

Er werd onder andere het volgende in bepaald:

- *"Wanneer er in een Huis, Schuur, Berg of Stal bij nacht Brand mogt ontstaan zal de bewoner of bruiker dadelijk zijne Buren opkloppen en overluid op den weg Brand roepen op eenen boete van zes guldens."*
- *"Wanneer er in een dorp Brand mogt ontstaan, zullen alle Inwoners gehouden zijn eenen Lantaarn met licht voorde deur te hangen, of brandende kaarsen of lampen voor de vensters te zetten op de boete van een halven gulden."*

Na de brand werden de huizen herbouwd, de voorgevels van de huizen moesten nu van steen zijn en vijfenhalve meter verwijderd van het midden van de straat. Bovendien

Kerktoeren NH Kerk aan de Dorpsstraat te Nunspeet voorzien van nieuwe leidekking in 2006.

werden rieten kappen in het centrum van het dorp verboden. Tegen het einde van 1855 was de Dorpsstraat hersteld en had "in uitwendig aanzien gewonnen" volgens het gemeenteverslag. Plannen werden gemaakt voor een nieuwe kerk en toren. De toren was tijdens de brand onderverzekerd en de nieuwe toren mocht dus niet te duur zijn. Ten behoeve van de torenbouw werden zelfs aandelen uitgegeven (f. 4000,- tegen 3% rente) die door de inwoners van Nunspeet gekocht konden worden. Uiteindelijk werd gebouwd volgens het ontwerp van architect Jurling uit Nijkerk.

De Nunspeetse toren lijkt ook veel op die van Nijkerk, die in dezelfde tijd gebouwd is.

Het gemeentelijke archief, dat alleen gegevens van na 1855 bevat, heeft offertes, brieven, rekeningen en aanmaningen die door de gemeente verstuurd zijn of ontvangen over de torenbouw. Toen begonnen werd met bouwen, brak men de toren eerst af tot een hoogte van zeventien en een halve el (een el is negenenzestig cm, maar het woord werd ook wel in plaats van meter gebruikt) en hierboven werd een achtkant met een omloop gemetseld. De vierde geleding, met Gotische bogen was te veel beschadigd door de brand en is dan ook verwijderd. Een houten spits bekroont het geheel waardoor de toren een hoogte heeft gekregen van vierendertig meter. Binnenin de toren is door de brand het Romaanse, gemetselde gewelf verloren gegaan, de aanzet ervan is nog te zien. Er is nu een houten zoldering aangebracht. In deze ruimte bevindt zich een nis, de vroegere noorduitgang, die als cachot dienst heeft gedaan. Zelfs de Duitsers schijnen in de Tweede Wereldoorlog deze cel nog gebruikt te hebben.

Vanzelfsprekend werd boven in de toren een uurwerk aangebracht met luidklokken. Het uurwerk kostte f. 450,- Uit een brief van 15 december 1858 van de heer Nijholt die samen met schoolmeester Drost het uurwerk inspecteerde, blijkt dat er nogal wat kritiek op het uurwerk was. Zij schrijven op 15 december 1858:

*"Aan De WelEd. Achtbare Heere Burgemeester Alhier
WelEdele, Achtbare Heer Burgemeester En verdere Heeren Leden van den Raadt
WelEdele Heer, op UEd beleefdelijke uitnodiging, heb ik onder bijzijn van den onderwijzer
Drost, het torenuurwerk bezigtigd, En daaraan vele bezwaren, verkeerde stelling, en vernieuwing die het zelve moest ondergaan opgemerkt, zoo dat er veel aan te doen valt, het in goede deugdzame orde te brengen, zoo UEd mogelijk wel bekend zal zijn, Vooreerst zoude het goed zijn wanneer het werk verplaats werd op dat de stang naar boven, een rechte rigting krijgt, dat door de rigting van toren moeilijk is, vervolgens ....." enz.*

De klokken zijn in de oorlog, in 1943, door de Duitsers gestolen en omgesmolten tot wapens. Ze hebben in een jaar tijd 45% van ons klokkenbezit verwijderd, niet minder dan 7000 klokken. Omdat na de oorlog de verdwenen klokken als een groot gemis ervaren werden, heeft de Nunspeetse bevolking aan de gemeente in 1948 drie nieuwe klokken aangeboden. Deze klokken wegen respectievelijk 650, 371 en 260 kg, hun doorsnede is 98, 83,5 en 73 cm en ze luiden als gis', b', en cis", het beginmotief van het Te Deum. Op de klokken zijn de volgende spreuken gegraveerd:

Opschrift van de grote klok:

"De klokken zijn geschonken in 1948 ter vervanging der klokken, die door de bezetters in 1943 zijn meegenomen".

en

*"Om de uren te tellen,
De doden te beklagen,
- De levenden te roepen,
- Der vlammen kracht te breken
Schonk ons de burgerij."*

Opschrift van de midden klok:

*"Zoals de storm Uw leven grijpt,
Zullen wij klokken met luiden,
- En zonnenschijn U weer verblijdt,
- U lief en leed beduiden."*

Opschrift van de kleine klok:

*"De uitvaart der doden,
De wisseling der stonden,
- Gods vriendelijk noden,
- Wij U verkonden."*

Een klokkencomité heeft in 1948 het gemeentebestuur geadviseerd over het luiden van de klokken en deze richtlijnen worden nog steeds nageleefd.

*Voor het luiden op werkdagen om 12 uur en op zondagen om 8 uur, geeft de grote klok een vast aantal slagen. Bij algemeen kerkelijke of nationale feestdagen, worden de drie klokken gelijktijdig geluid.
Op algemene kerktijden en bij begrafenissen worden de grote en de middenklok samen gebruikt. Bij het luiden als kennisgeving van het overlijden van een ingezetene wordt de grote klok gebezigd. Indien het een mannelijk persoon betreft, gaat één reeks klepelslagen met de kleine klok hieraan vooraf: bij het overlijden van een vrouwelijke persoon gaan twee reeksen klepelslagen hieraan vooraf.*

Tot 1959 werden de klokken "met de hand" geluid, middels touwen. Daarna is men overgegaan op mechanisch luiden. Het luiden op werkdagen om twaalf uur en op zondagen om acht uur gebeurt automatisch. Het overige luiden gebeurt door een klokkenluider, die door de gemeente is aangesteld. Bij kerkelijke aangelegenheden verzorgt de kerkvoogdij het klokkenluiden.

De gemeente Nunspeet is dus eigenaar van de toren en onderhoudt deze dan ook. In 1798, in de Franse tijd, bepaalde Lodewijk Napoleon dat kerken en torens eigendom van de Staat moesten worden. Voor de kerken is dat besluit gewijzigd, maar voor de torens is dit niet gebeurd.

In het afgelopen jaar, 2006, is de Nunspeetse toren gerestaureerd. Vorst kan veel schade aan de stenen veroorzaken dus opnieuw voegen was noodzakelijk. Ook is de "rechte leidekking" boven in de toren, die eigenlijk bij rooms-katholieke kerken hoort, vervangen door een "Rijndekking", die bij protestantse kerken gangbaar is. De hoeken van de spits zijn bekleed met ruiters, latten bekleed met lood, terwijl ook de wijzerplaten van het uurwerk en de hoorbare elementen te weten: klokken, slag- en geluidsapparatuur gereviseerd zijn. Als de toren in de huidige staat bewaard kan blijven zal deze hopelijk nog vele jaren het silhouet van het dorpscentrum van Nunspeet bepalen.

Bronnen:

Kerkgeschiedenis van Nunspeet door H. van Heerde

Onder de clockenslach van Nunspeet door H. van Heerde

Gegevens van de gemeente Nunspeet

Het menselijk bedrijf 1694 van Jan Luyken